

TUSSEN VECHT EN EEM

Centrale Organisatie van Vrienden van de Historie
van het Gooi en Omstreken

Stichting van i. Graveland
Ankeveense Pad
i. Gravelandse Buitenhuizen
i. sover Nassarijen
i. Gravelandse Landschap van Vroeger
Gr. 55 - Vankebanen op de buitenplanten.
Gr. 56 - Byenw. schansen.
Landsgraven

1. The first step is to identify the problem or question that needs to be answered. This involves understanding the context and the specific requirements of the task.

2. The second step is to gather relevant information and data. This may involve research, consultation with experts, or collecting data from various sources.

3. The third step is to analyze the information and data collected. This involves identifying patterns, trends, and relationships that can help in understanding the problem.

4. The fourth step is to develop a solution or answer. This involves applying the analysis to the problem and proposing a course of action.

5. The fifth step is to implement the solution. This involves putting the proposed course of action into practice and monitoring the results.

6. The sixth step is to evaluate the results. This involves assessing the effectiveness of the solution and identifying any areas for improvement.

7. The seventh step is to communicate the results. This involves sharing the findings and conclusions with the relevant stakeholders.

8. The eighth step is to reflect on the process. This involves thinking about what worked well and what could be done better next time.

9. The ninth step is to document the results. This involves creating a record of the findings and conclusions for future reference.

Stichting van het dorp 's Graveland

Het dorp 's Graveland is aangelegd. Een en ander is duidelijk te zien aan de vorm en de strakke lijnen van vaart en sloten.

De oorsprong van het dorp moet gezocht worden in het jaar 1625, toen de heren Reynier Pauw, heer van Heemstede, en Pieter Cornelisz. Hooft, de bekende Muider Drost en Baljuw van Gooiland, op naam van Mr. Jan Ingel, advocaat en zijn medestanders een request indienden bij de Rekenkamer van de Gravelijke Domeinen om 's Graveland tegen enige vergoeding te verkrijgen. De Rekenkamer echter verwees de verzoekers naar de Staten van Holland en West-Friesland.

De ridderschap, edelen en steden van Holland en West-Friesland willigden op 17 maart 1625 het verzoek in. Na het verkregen octrooi begon men met de ontginning van de gronden. Lang zou dit echter niet duren, want de ingezetenen van Gooiland in het algemeen en die van Hilversum in het bijzonder vreesden dat zij door de aanleg van een nieuw dorp sterk benadeeld zouden worden in hun doen en laten.

Daar men echter wel inzag dat dit op legale wijze niet belet kon worden, besloot men maar zijn eigen rechter te spelen. In grote getale toog men naar de plaats waar het nieuwe dorp zou worden aangelegd, bemoeilijkten de arbeiders in hun werk en wist hen door allerlei bedreigingen en zelfs door vuurroeren op hen af te schieten op de vlucht te jagen. Verschillende pas aangevangen werken werden door de naijverige bureu vernield en beschadigd.

Begrijpelijkwijze beklagden Mr. Jan Ingel en de zijnen zich bij de Staten. Deze machtigden daarop gecommiteerden tot het uitvaardigen van een resolutie welke op 29 jan. 1633 door een deurwaarder aan burgemeester schepenen en de gezamenlijken geburen van Hilversum werd betekend en waarin hun werd opgelegd de vernielde werken te herstellen.

Nu zou dus een duurzame vrede verzekerd zijn en de gehuurde arbeiders rustig verder kunnen werken. Maar in die verwachting kwam men bedrogen uit. Reeds de 12

maart van dat zelfde jaar vertoonden zich enige vermomde mannen met vuurroeren gewapend in de scheisloot. Aanstonds namen de daar werkzame lieden de vlucht en werden door genoemde personen achtervolgd tot aan de Kromme Rade achter Ankeveen. Tijdens de vlucht werd door de arbeiders tot vijf maal toe schoten gehoord, gelukkig werden zij niet getroffen. Kort daarop zag men bij de poort van de hofstede van Benedictus Schaeck iemand een vuur stoken (dit moet in de omgeving van Boekesteijn geweest zijn).

Andermaal werd door de ondernemers een klacht ingediend bij de Staten van Holland en West-Friesland. De Staten vaardigden hierop uit "een placaat tot confirmatie van het octry van de Goysche vullingen". Dit was op 2 april 1633. Dit was nogmaals aan de inwoners van de omliggende gemeenten het bevel de ontginners met rust te laten, ze mochten geen zoden of plaggen daar halen of vernielingen aanbrengen aan de reeds begonnen werken op straffe van een boete van f 50.-, f 100.- en f 150.- voor de eerste tweede of derde overtreding, onverminderd de arbitrale lijfstraf en vergoeding van de geleden schade. Een derde deel van de boete was voor de aanbrengrer en tweederde ging naar de officier met de correctie en executie belast. Als de arbeiders en werklieden van de ondernemers op enigerlei wijze in moeilijkheden gebracht werden waren zij gerechtigd zich te verweren zonder daarvoor door de officieren van den lande gestraft te zullen worden. Noch de strenge bepalingen van de plakكاتen noch de compagnie ruiters en voetknechten die ter handhaving van de orde gezonden waren, konden een duurzame vrede bewerkstelligen. De inwoners van Gooiland beriepen zich op een sententie van Hertog Karel van Bourgondië wegens gebruik van de Gooise vullingen d.d. 19 november 1474, doch de hoofdingelanden van 's-Graveland handhaafden hun rechten op grond van het reeds eerder genoemde octrooi der Staten van Holland en West-Friesland.

Eindelijk kwam op de 18 maart 1634 een accoord tussen de partijen tot stand en dit maakte voorgoed een einde aan alle moeilijkheden. Bij een der artikelen werd de stad Naarden de vrije beschikking gegeven over een

stuk grond ter grootte van 12 morgen, gelegen achter 's-Graveland, tussen de Scheiwal en de Hilversumse Meent, het zogenaamde Naerderveld.

Op 7 juni 1634 werd ten overstaan van Notaris Jacob van Swieten te Amsterdam de voorwaarden voor de 's-Gravelandse Polder door de Hoofdingelanden vastgesteld en door de ingelanden aangenomen en goedgekeurd waarbij de gronden onder de aanleggers werden verdeeld en de districten bij loting werden verkaveld.

Allereerst werden door de notaris de zes nummers vastgesteld, welke later bij de loting zouden worden toege-
wezen.

No 1 bevatte kavel	1 groot	24 morgen	en 586 roeden
	2	20	"
	3 de helft	10	"
	24	20	"
	25	20	"
tesamen 94 morgen en 586 roeden.			

No 2 bevatte kavel	3 de helft	10 morgen
	4	20 "
	5	20 "
	18	20 "
	19	20 "
tesamen 90 morgen.		

No 3 bevatte kavel	6	20 morgen
	7	20 "
	8 de helft	10 "
	22	20 "
	23	20 "
tesamen 90 morgen		

No 4 bevatte kavel	8 de helft	10 morgen
	9	20 "
	10	20 "
	20	20 "
	21	20 "
tesamen 90 morgen.		

No 5 bevatte kavel	11	20 morgen
	12	20 "
	13 de helft	10 "
	26	20 "

27

30 morgen en 192
roeden

tesamen 100 morgen en 192 roeden.

No 6 bevatte kavel	13 de helft	10 morgen
	14	20 "
	15	20 "
	16	20 "
	17	20 "
tesamen	90 morgen.	

Vervolgens vond de loting plaats van deze nummers op het kantoor van de notaris.

No 1 viel toe aan	Cornelis Davelaar
2	Abel Mathijsz Burgh
3	Benedictus Schaek
4	Andries Bicker
5	Reijnier Pauw, tesamen met Mr. Jan Ingel, Jonkheer Godert van Reede en Pieter Cornelisz. Hooft.
6	Willem Hollesloot, hij was de ver- tegenwoordiger van Anthony Oetgens van Waveren.

De 's-Gravelandse Polder was opgemeten door Nicolaas Bonifacius Parfijn, landmeter van Naarden en men zou de maten accepteren zoals ze door hem opgemeten waren.

Wat omvatte deze kavels ? Als we nu bij kavel no 1 beginnen, dus vanaf het Noordereinde, zien we de volgende buitenplaatsen :

kavel	1 Swaenenburgh
	2 's-Gravenhoek
de helft van	3 Cruisbergen
de helft van	3, 4 en 5 Schaep en Burgh
	6, 7 en de helft van 8
	Boekensteijn, Sperwershof en Brambergen.
de helft van	8, 9 en 10 Spanderswoud
	11, 12 en de helft van 13
	Noord en Zuid Wolfsbergen en Westerveld

de helft van 13, 14, 15, 16 en 17 Hilverbeek met de
 boerderij Stopbergen, Spiegelrust, Hei-
 lust en Land en Boschzicht
 18 en 19 Schoonoord en Groenlust
 20 en 21 Trompenburg voorheen Syllis-
 burgh
 22 en 23 Rondom Bedrogen, later Gooi-
 24 en 25 Bousigt lust.
 26 en 27 Veld en Akker, Nieuwerhoek en
 Beerenstein.

De grootte van 's-Graveland was toen 556 morgen en
 28 roeden (Rijnlandse maten).

Pieter van der Lee, schout te Kortenhoef van 1631 tot
 1649, was van beroep landmeter en in deze kwaliteit
 bewees hij bij de aanleg van het dorp goede diensten.
 Zijn naam komt voor op een der klokken van de Ned.
 Herv.kerk in Kortenhoef. Als aannemer trad in hoofd-
 zaak op Pieterszoon Coopman. Zijn grafzerk bevindt
 zich eveneens in de Herv.kerk, gedateerd met het jaar-
 tal 1660.

Wie en wat waren dat voor heren die in 's-Graveland
 een dorp of gemeenschap in het leven wilden roepen.

Cornelis Davelaar: Hij leefde van 1582-1640
 hij was raad in de vroedschap en
 koopman te Amsterdam.

Abel Mathijsz.Burgh: Hij leefde van 1580-1646

Benedictus Schaech: Hij leefde van 1587-1661
 hij was heer van Ankeveen.

Andries Bicker: Hij leefde van 1586-1652
 hij was een eierzuchtig koopman en
 machtig burgemeester van Amster-
 dam, bewindvoerder van de Oost.
 Ind-Compagnie. Zijn broer Cornelis
 leefde van 1592-1654 was ook bur-
 germeester van Amsterdam, zij re-
 geerden om toerbeurt.

Reijnier Pauw Hij leefde van 1591-1676
 hij was Raadsheer in de Hoge Raad
 van Holland.

Antonij Oetgens van Waveren. Hij leefde van 1585-1658.

Hij was oud-burgemeester van Am-
 sterdam en heer van Wavere

Mr. Jan Ingel: hij was een zoon van een Ankeveense
advocatenfamilie.

Jonkheer Godert van Reede: hij was heer van Nederhorst
en Overmeer

Pieter Cornelisz. Hooft: hij leefde van 1581-1647.

Hij was Drost van Muiden en
Baljuw van Gooiland, tevens
was hij dichter, toneel- en
historieschrijver.

B.Goedemans, 's-Graveland.

H e t A n k e v e e n s e p a d

Aan de nagedachtenis van de Heer J.M..
Smorenburg, steeds vol belangstelling in
's-Gravelands geschiedenis, die mij ge-
holpen heeft het hier behandelde docu-
ment te ontcijferen.

Het terrein, waarop een groep Amsterdamse heren op
grond van het octrooi van de Staten van Holland en
West-Friesland van 17 maart 1625 en de ampliatio van 9
october 1626 de 's-Gravelandse buitenplaatsen heeft
doen aanleggen, maakte te voren deel uit van de Hilver-
sumse heide. Over die heide liep - vrijwel rechttoe
rechtaan van de Hilversumse Kerkbrink tot aan het oos-
telijk einde van de Ankeveense Kees-Jan-Tonenkade bij de
Loodijk een pad - waarvan onder meer gebruik gemaakt
werd door de Hilversummers, die hooiland onder Anke-
veen hadden liggen, en mogelijk ook voor het verkeer
met de westelijk gelegen delen van de Hilversumse Meent.
Dit pad paste niet in het verkavelingsplan voor 's-
Graveland en kon dus niet ongewijzigd gehandhaafd wor-
den. Daarom is in de kavelcondities van 7 juni 1634 be-
paald, dat er - midden door kavel 8 (d.w.z. Sperwershof)
- een "melckpadt" zou aangelegd worden, waarvoor een
strook van 6 voet gereserveerd werd. (N.l. voor de weg
plus sloten aan weerszijden.)

Hoezeer de 's-Gravelandse heren het recht „van overpad”
van de Hilversummers hebben weten te beknibbelen, blijkt
uit onderstaande verklaring van 6 juni 1634, die één
van de buurmeesters namens het Hilversumse dorpsbe-

stuur heeft moeten afleggen. Dit stuk berust in het Rijksarchief te Haarlem in het archief van de polder 's-Graveland onder no. L 120.

"Ick ondergescreven Heynrick Harmansz burtmeester tot Hilversum bekenne mits desen, dat ick vyt de naam ende van wegen de gemeente van Hilversum voorsz. de HH. Hoofftingelanden van Schravenlant versocht ende geobtaineert hebbe consent om precario ende tot wederseggens vande geseyde HH. te mogen gebruycken een voet offte melck padt over seckere cavel, died HH. goet vinden ende ons aenwijsen sullen, om te gaen naerd Anckeveensche nieuwe brugge, ter breette van acht voeten rijnlants maet, ter plaetse daerd HH. believen sal, sonder nochtans daer over te mogen rijden, jagen, off te draven, off te drijven, off in eniger wijze daer beest offte beesten, klijn off groot, te mogen over te brengen op de verbeurte van iedermaal sulcx gebeurende, een pont vlaems, ten behoeve vande dijckgraeff offte opsegter van de wercken ende landen van schravenlant tot welcke de HH. selve sullen goet vinden t'appliceren. Mits conditie voorts, dat het voorsz. voetpadt niet anders ende sal mogen gebruyckt worden als alleen om daer op ende aff te comen over een vlonder offte voethout, ende dat aen sceytsloot nae Hilversum gestelt sal worden een toevallende heckinge tot coste van die van Hilversum, t'welck oock sal gestadich ende soe lange t' de voorsz onse lieden sullen gebruycken sijluyden sullen moeten onderhouden, belovende t'ghene voorsz es bij burtsprake in Hilversum oock alsoo te doen approberen naer behoren. In oorconde deses geteyckend tot Amsteldam den seste Junij sestienhondert vier en dertich."

w.g. "Heynderick Harmensz"

P.W.de L. Hilversum

rectificatie:

De paginering bij de vorige T.V.E. was onjuist, wat bij dit nummer verbeterd is.

Wat weten wij van de 's-Gravelandse buitenhuizen ?

Van alle plaatsen tussen Vecht en Bem, steden en dorpen, is over 's-Graveland het minst bekend. En dat is niet te verwonderen, want de plaats is niet ontstaan, zij is gemaakt. Netjes, in ongeveer gelijke stukken is het beschikbare oppervlak opgedeeld, niet altijd tot ieders tevredenheid. Want heeft niet een van de concessionarissen zich "Rondom bedrogen" gevoeld ?

Volgens de "cavel condities" van 1634 moesten de eigenaars van de stukken land, die hun door loting waren toegewezen, daarop binnen 14 maanden na 8 juli 1634, minstens twee "Huysmans huysen" bouwen en wij kunnen aannemen, dat spoedig daarne, op die grond "Hofsteden" hebben gestaan.

Zo'n hofstede, menen wij, moet men zich voorstellen als een eenvoudig herenhuis, met of zonder stoep, waarin de eigenaar van de grond de zomermaanden met zijn gezin in 's-Graveland kon doorbrengen.

Een boerderij mocht natuurlijk niet ontbreken, aangezien de buitens van meet af aan over weiland beschikten en het dus mogelijk was om vee te houden.

Deze boerderijen zullen dan eens een geheel uitgemaakt hebben met de "herenhuysinge", d.w.z., dat zij aan de achterkant daarop aansloten, maar ook wel daarvan losstaande, in de onmiddellijke nabijheid hebben gelegen. Gedurende het grootste deel van de 17de eeuw zal men zich zo de 's-Gravelandse hofsteden moeten voorstellen.

"De stichters van omstreeks 1630 hebben zich wel buitenverblijven gemaakt, maar zij stellen hun eisen niet hoog; het comfortabele komt later bij verbouwingen", merkt Jhr. F. J. E. van Lennep op in zijn "Amsterdammers in 's-Graveland".

Vroege afbeeldingen van huizen en zeker van tuinen op de 's-Gravelandse buitens ontbreken vrijwel geheel. Een uitzondering vormt "de Hofstede Syllisburgh", door een volgende bewoner, Jacob Roeters, omgedoopt tot "Trompenburgh", een naam die ons meer bekend voorkomt.

Uit het jaar 1704 bestaan hiervan een drietal afbeeldingen,tesamen met een plattegrond van huis en tuin op een schilderij,dat zich in Kassel bevindt en waarover Dr.L.A.Boerée een bijdrage leverde voor de Mededelingen van het Museum voor het Gooi en Omstreken,1942 (blz.40).

Hoewel de foto-reproductie verre van duidelijk is, waarschijnlijk tengevolge van de minder gunstige toestand van de panelen,waaruit het geheel is samengesteld,kan men zich toch een voorstelling maken,van hoe deze groots opgezette en fraaie buitenplaats er, ruim een kwart eeuw na het herstel van haar,in 1672 gedeeltelijk verwoeste,voorgangster uitzag.

Trompenburgh is,zowel uitwendig als inwendig,hhet merkwaardigste en meest rijkversierde buitenhuis van 's-Graveland.

Misschien was de ontwerper Pieter Post, in ieder geval is er sterke invloed van de bouw van het huis ten Bosch bij Den Haag te bespeuren.

Het buitengoed behoort nu aan de Staat der Nederlanden.

In chronologische orde komen wij o.i. nu bij het huis "Hilverbeek". Ook dit is oorspronkelijk een eenvoudige hofstede geweest,maar in zijn tegenwoordige gedaante uit de eerste helft van de 18de eeuw.

Met Dr.L.A.Boerie,die in de Mededelingen van het Museum voor het Gooi en Omstreken in 1943 een bijdrage aan het huis wijdde,zijn wij geneigd de Fiscaal Bicker als bouwheer van het tegenwoordige huis te rekenen.

Veel is er in de loop van de 19de eeuw aan de stijl van het huis veranderd,doorgaans niet ten goede,veel is ook verdwenen van de oorspronkelijke versieringen binnenshuis.

Maar het geheel,zoals het er nu nog staat in de aantrekkelijke omgeving van een waterrijke plaats,maakt een voorname indruk.

Van de Leeuwenlaan naar het noorden,naar "Schaep en Burgh",waar wij op 19 mei a.s. de gastvrijheid mogen genieten van de Vereniging tot behoud van Natuurmonumenten in Nederland. Een beschrijving van dit

landgoed vindt u elders.

Vervolgens Boekesteyn, een hofstede, die in 1741 wordt aangekocht door Mr. Salomon Dedet, gehuwd met Agneta Maria Boreel.

"Zij vinden er", schrijft Jhr. F. J. E. van Lennep "een eenvoudig huis, dat zij verfraaien".

Dit is dus nog blijkbaar niet het huis, dat er vandaag nog staat, maar een volgende fase brengt het er al dichterbij.

Want als in 1827 Annanias Willink het buitengoed koopt merkt de Heer van Lennep op: "Het huis heeft dan het type "grachtenhuis" dat het ongeveer honderd jaar zal houden".

Dit is wel typerend voor het, zeker westelijke, type van buitenhuis in de 18de eeuw.

Rustieke bouwvormen waren zeldzaam, die kwamen later, en men bouwde eenvoudig een stadshuis in een landelijke omgeving.

Het is dan ook jammer, dat men bij dit huis, in de twintiger jaren van deze eeuw is overgegaan tot een ingrijpende verbouwing.

Dit bracht zeker mee comfort, maar kwam het uiterlijk niet ten goede.

"Sperwershof" springen wij over, want wij schrijven over de oude en oudere 's-Gravelandse buitenhuizen en het "oude" Sperwershof is misschien wel dat geweest, waarover de Heer van Lennep schrijft als het geboortehuis van zijn moeder, omstreeks 1880 afgebroken, maar eenmaal bewoond door Jan Bernd Bicker en zijn vrouw Catharina Boreel.

Dit huis werd opgevolgd door een ander, in 1881 gebouwd en na 1945 eveneens afgebroken.

Over "Spanderswoud" is meer te vertellen, van enig belang omdat het in deze tijd een duchtige restauratie ondergaat.

Om iets over de voorgeschiedenis te weten, moeten we weer te rade gaan bij de Heer van Lennep, die opmerkt, dat het oude huis ruim was, maar onaanzienlijk.

Hierin komt een grote verandering wanneer in 1850 de Heer en Mevr. van der Oudermeulen-Dedet "Spanderswoud" kopen van de erven Bicker-Dedet en er, om met van Lennep te spreken "een lustoord" onstaat.

"Van Spanderswoud maakt oom, door verbouwing onder eigen "surveillance", een voortreffelijk huis. Hij spaart daarbij de moerbeï van de Backers en daarmee de Zuidmuur van het huis, waartegen die boom honderd jaar later nog stond".

Lang blijft het huis goed bewoond, maar ondergaat, vooral in de tweede wereldoorlog en de jaren daarna, de ongunst van de tijd.

Wij mogen hopen en verwachten, dat huis en plaats, onder de tegenwoordige eigenaars en bewoner een nieuw tijdperk van bloei tegemoet gaan.

Aan het begin van deze bijdrage noemden wij al de kavels 22 en 23 uit 1634, die toen de naam "Rondom bedrogen" kregen.

In de loop van tijd, zagen de opvolgende eigenaars kans om het grondbezit uit te breiden o.a. met een gedeelte van het "Trompenveld".

Zo ontstond dan het buitengoed, dat wij als "Gooilust" kennen, waarop in 1780, door Gerrit Corver Hooft, het nog bestaand huis werd gebouwd.

Een eenvoudig, maar toch stijlvol, laat 18de eeuws huis, dat het middelpunt is geweest van het buitengoed, dat aan het eind van de vorige eeuw en het eerste kwart van deze een Europese vermaardheid heeft gehad.

Wij willen besluiten met enkele opmerkingen over een van de "kleine" buitens van 's-Graveland "Jagtlust", dat een afwijkende geschiedenis heeft van de hierboven behandelde.

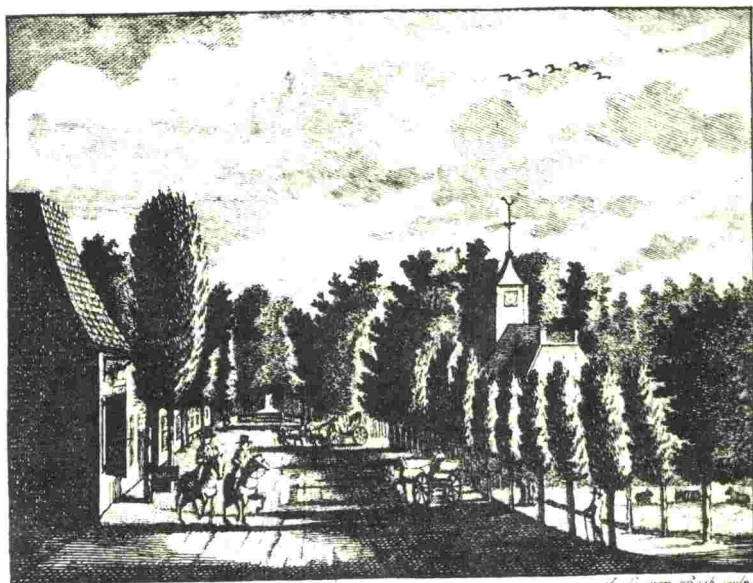
Op de kaart van 1750 zult u de naam niet vinden, alleen de aanduiding van een huis in het noorden van het Trompenveld.

De geschiedenis van de grond, die nu bij het huis hoort is te volgen van het jaar 1670 af.

Het huis, dat er op heeft gestaan heet achtereenvolgens "Het derde Heihuis", "Groot Jan", "De laatste stuiver" en "De Plaats Rojaal".

Uit de twee laatste benamingen kan men gemakkelijk de gevolgtrekking maken, dat het niet alleen een boerderij was doch tevens een halt voor de laatste borrel op weg naar Kortenhoeve.

Wij zullen hier niet alle opvolgende eigenaars opnoe-

'S GRAVELAND.

J. D. van der Schuer

men van huis en grond, maar alleen vermelden, dat in 1794 de Heer en Mevrouw Arntzenius-Hodshou, die in 19 1791 de "Plaats Rojaal" hadden gekocht, ook nog eigenaars worden van ten zuiden en ten noorden gelegen weiland.

Mr. Hendrik Otto Arntzenius was advokaat te Amsterdam en secretaris van het Jagtgerigt van Gooiland.

Tussen 1791 en 1794 bouwde hij er een nieuw huis en het is geen wonder, dat hij zijn buitenplaats de naam "Jagtlust" gaf.

Hij overleed al in 1795 en zijn weduwe verkocht "Jagtlust" in 1803.

Twaalf jaar later wordt er een tekening van Jagtlust gemaakt, waarschijnlijk van de hand van P.G. van Os, en daaruit krijgen wij een indruk van een eenvoudig 's-Gravelands buitenhuis van die tijd.

Een huis zonder verdieping, maar met een stoep, de boerderij er achter tegenaan gebouwd; ook de koepel aan de Leeuwenlaan ontbreekt niet.

Wanneer het, in 1829, weer eens in andere handen overgaat vinden wij een beschrijving van het buitengoed, dat

blijkt te bestaan uit een "Heeren Huizing, Boerderij, mitsgaders koets- en wagenhuizen, paardenstallingen, achtkanten koepel, berg- en timmerloodsen, schuithuis en verdere getimmerten, geextrudeerde moestuin, broeierij, boomgaarden, aspergebedden, goudvischkom en vischrijke waterwerken en alle verdere bepotingen en beplantingen".

In het begin van de tweede helft van de 19de eeuw komt "Jagtlust" in handen van Anton Bernard Sinkel, die het waarschijnlijk als geldbelegging kocht. Buiten 's-Graveland is zijn naam verbonden aan de Hilversumse huizen "Wisseloord" en "De Hoorneboeg". Dan, in 1861 wordt Jhr. Dr. Jan Pieter Six eigenaar. Na diens overlijden, in 1899, gaat "Jagtlust" over aan zijn zoon Jhr. Willem Six, die ingrijpende veranderingen aan het huis aanbrengt. Zo laat hij een verdieping op het huis zetten, vervangt de boerderij achter het huis door een orangerie en verbouwt de stal met het bazenhuis. Dit aanzien heeft "Jagtlust" tot vandaag behouden.

Aan het eind van deze bijdrage voor het "'s-Graveland-nummer" van T.V.E. willen wij niet nalaten te erkennen, hoeveel gegevens wij hebben mogen putten uit de "Amsterdammers in 's-Graveland" door Jhr. F.J.E. van Lennep, kenner van de historie en de sfeer van de 's-Gravelandse buitens en hun bewoners; de vele en zeer nauwkeurige aantekeningen van Jhr. P.J. Six en de studies, gedrukt en ongedrukt over 's-Gravelandse geschiedenis van Dr. L.A. Boeré, die zovele jaren van zijn werkzaam leven in 's-Graveland heeft doorgebracht.

O.L. van der Aa, Amsterdam.

Het landgoed "Schaep en Burgh"

Op 7 juni 1634 vond de loting plaats betreffende de verdeling van het nieuw te vormen dorp 's-Graveland. Notaris was toen de heer J. van Zwieten en deze loting vond plaats in hotel de Zilveren Kan gelegen aan de Nieuwe-zijds Achterburgwal te Amsterdam. Het dorp was verdeeld in 27 kavels, terwijl het land-

goed Schaep en Burgh onderdeel was van de kavels 4,5 en de helft van 3.

Abel Mathijsz. Burgh was de man die bij bovenbedoelde loting eigenaar werd van de grond waarop op het eind van het eerste kwart van de 18de eeuw de buitenplaats Schaep en Burgh zou verrijzen, (bouwheer waarschijnlijk Mr. Henrick Bicker), hij leefde van 1580 tot 1646. Hij was dus al 54 jaar oud toen hij deelnemer was van deze grote grondtransacties, want niet alleen reeds genoemde kavels kwamen in zijn bezit maar ook de kavels 18 en 19, een totale oppervlakte van 90 Morgen land. Schaep en Burgh zelf is 26 h.a. groot.

Na de heer Burgh werd zijn neef Gerard Simonszoon Schaep eigenaar; hij was burgemeester van Amsterdam en ambachtsheer van Kortenhoef. Met deze bewoner is de naam van het buitengoed verklaard, ofschoon er ook schrijvers zijn die de heer Schaep als eerste bewoner noemen. De heer Schaep overleed in 1666, hij was geen weldoener van het dorp, hij was zuinig, beter gezegd gierig en hij weigerde aanvankelijk mee te betalen aan de bouw van de Hervormde kerk, welke in 1658 gebouwd werd. Hij stierf op hoge leeftijd, zonder kinderen, maar wel rijk.

Vervolgens komt zijn nicht Maria op het landgoed wonen. In 1681 huwde zij met Hendrik Bicker en tot 1801 zal deze hofstede steeds in het bezit blijven van deze familie.

In deze familie-reeks valt bijzonder op Mevr. Johanna Sara Bicker-Pels. Haar vader was de grote vermaarde Andries Pels. Hij had een buitenplaats aan de Vecht, Vredenhof genaamd. In Amsterdam aan de Keizersgracht had hij 6 pakhuizen.

Johanna Sara Pels was getrouwd met Jan Bernt Bicker. Hij was koopman en bankier; waarschijnlijk ondersteunde zijn schoonvader hem wel bij het uitoefenen van zijn beroep. Ook in die tijd speelde de grondhonger een belangrijke rol. De meeste bewoners van de buitenplaatsen probeerden door aankoop hun bezittingen te vergroten. Zo werden door deze familie gronden aangekocht op het Naerdersveld en het Trompenveld (gemeente Hilversum), veelal waren dit heidegronden welke omgevormd werden tot bouwlanden waarop rogge, gerst, tarwe

en boekweit gebouwd werd of deze gronden werden gebruikt om er bijenschansen op te plaatsen, want de bijenteelt speelde in die tijd een belangrijke rol.

In 1802 volgt er een nieuwe eigenaar, de heer Isaac Hodshon, hij leefde van 1772 tot 1855 en was in 1798 gehuwd met Isabella Dedel, die leefde van 1778 tot 1865.

Hij kocht het landgoed voor f 43,000.- en niet het landgoed alleen, maar daar was nog bij: het tuinmanshuis, daghuurderswoningen, het koetshuis, de wagenhuizen, de menagerie, de moestuin, diverse percelen hooi en grasland, etc. en nog 8 morgen land op het Naerderveld. Bovendien koopt hij Swaenenburgh, 's-Gravenhoek etc. zodat zijn totaal bezit 75 bunder land vormt. De latere bewoners van Loon vinden daardoor een groot doch afgerond geheel.

Onder tuinarchitect Zocker (1790-1870) krijgt Scaep en Burgh vorstelijke verhoudingen van bos, gazons en parken, Zocker was ook parkontwerper.

Na de familie Hodshon is de volgende bewoner de heer Willem van Loon. In 1815 koopt hij het landgoed voor f 75,000.-, maar in grof zilvergeld te betalen, wat hiervan de oorzaak is geweest zal wel moeilijk te achterhalen zijn, maar het lijkt mij een karrevracht vol.

Willem van Loon is gehuwd met Annawies van Winter. Hij was van plan naar Indië te gaan, maar op advies van zijn moeder trouwde hij met Annawies. De heer van Loon laat het huis grondig verbouwen, het hokkerige idee van binnen laat hij veranderen en aan de voorzijde laat hij de Griekse zuilen aanbrengen (o.l.v. de architect Johannes van Straaten).

Zijn vrouw heeft een specifieke hobby, zij houdt van lakenveldse koeien, dat kan op de buitenplaatsen gemakkelijk, er is immers weiland genoeg.

In het dorp draagt zij de bijnaam "het gouden klompje". In het dagelijkse leven is ze eenvoudig gekleed maar als ze naar het paleis Soestdijk gaat is het een statige goed geklede vrouw. Ook op haar buitenplaats ontvangt zij koninklijke gasten zoals koning Willem II en koningin Anna Pawlona.

Een zoon van Willem van Loon, genaamd Hendrik is gehuwd met Louise Borski, maar zij vinden Schaep en Burgh

blijkbaar niet mooi genoeg en laten in Doorn het landgoed Hydepark aanleggen en daar komen dan stallen bij zoals op een Engels landgoed te vinden zijn.

Mevr. van Loon, geboren van Winter, leeft tot haar 84ste jaar en uit haar nalatenschap wil niemand van de erfgenamen Schaep en Burgh hebben, ook de ongetrouwde dochters Anna en Constance niet. Tenslotte wordt het uit de hand verkocht aan de buurman op Boekensteijn Kees Dedel voor f 90,000.-. Kees Dedel kocht het uit "piëteit" om het voor de sloop te bewaren. Maar het huis is voor hem te groot en hij verhuurt het aan de familie Smissaerts voor f 800,- per jaar. Ook de fam. Blaauw uit Den Haag heeft er gewoond, hun zoon Frederik werd er in 1892 geboren.

Intussen is Jhr Willem Dedel eigenaar geworden, hij erft het van zijn vader, die het in 1878 heeft gekocht.

Willem Dedel leefde van 1850 tot 1932 en in 1892 was hij getrouwd met Hester Wilhelmina van Lennep. Uit hun huwelijk werden vier meisjes en een zoon geboren, deze zoon Jhr. Mr. Cornelis huwde met Anna Maria Bentinck, zij was hofdame bij Prinses Juliana.

In 1951 gaat Schaep en Burgh in geheel andere handen over. De N.V. van Reekum papierindustrie maakt er een recreatie en conferentieoord van. Dit duurt tot 1971 want dan koopt de Vereniging tot behoud van Natuurmonumenten deze prachtige buitenplaats, waardoor het landgoed bewaard wordt voor het nageslacht.

B. Goedemans, 's-Graveland.

Een 's-Gravelands - Hilversumse romance met een - weliswaar - laat, maar blij einde
--

Bewoners van beide plaatsen hebben nog al eens met elkaar overhoop gelegen. Dat het ook anders kon, leert dit verhaaltje.

Wij schrijven 1776. Zij is een 21-jarige 's-Gravelandse schone uit de dienstbare stand. Hij een 18-jarige Hilversumse jongeling, leergierig maar arm. Enkele keren per week vaart hij door 's-Graveland als knecht op het Amsterdamse beurtschip van zijn vader, die onder financiële zorgen gebukt gaat. Tussen die twee is er iets

ontvlamd, maar meer weten wij daar niet van.

Drie jaar later sterft - nog maar 46 jaar oud - zijn vader en ziet hij zich - weinig voorbereid - geplaatst voor de taak het met schulden belaste bedrijf gaande te houden én te zorgen voor de opvoeding van twee jongere broers. Hij slaagt daarin, mede dank zij de steun van de vrouw, die hij het volgende jaar trouwde een 7 jaar ouders, niet onbemiddelde, Hilversumse. Deze vrouw sterft in 1793. Als weduwnaar met enkele nog jonge kinderen achtergebleven, herinnert hij zich zijn 's-Gravelandse vlam, of - zoals hij het zelf, op rijpe leeftijd terugblikkend, in zijn dagboek schreef - "die ik vóór mijn eerste huwelijk verlangd, maar nog geen kostwinning hebbende) niet verkregen had." Zij trouwden en dit huwelijk wordt gezegend met de geboorte van een kind, een zoon. Samen beleven zij verder, dat hij op aandrang van zijn dorpsgenoten het ambt van gemeentesecretaris op zich neemt en, enkele jaren later na zich daarvoor bekwaamd te hebben - ook het notariaat. Hun zoon, die aanleg en belangstelling van zijn vader geërfd had, zou hem later in beide functies opvolgen. Deze zoon is de bekende notaris en historicus Albertus Perk.

Vrij naar: "Familieherinneringen uit grootvader's en vader's dagboeken" overgenomen door Albertus' dochter Emma Geertruida. (Dienst voor Kunstzaken van de gemeente Hilversum). P.W.de L. Hilversum

Iets over de wasserijen

De slogan "doe de was de deur uit" hebben de 's-Gravelandse inwoners en in het bijzonder de "bleekers" reeds lang geleden goed begrepen en verstaan. De 's-Gravelandse vaart werd in 1641 gegraven; het water was van een bijzonder zachte kwaliteit. Hierdoor en door het ontstaan van buitenplaatsen kwamen in het dorp 's-Graveland veel bleekers. Er ontstond niet alleen een industrie, maar ook z.g. wasvrouwen wisten als particulier zich een aantal klanten te verwerven en daardoor hadden zij een extra bron van inkomsten.

Om per trekschuit de buitenplaatsen te kunnen bereiken ontstonden z.g. oplossen, dit waren aanlegplaatsen voor trek- en vrachtschuiten; het zijn nu nog open stukken in de langgerekte bebouwing van het dorp. Daar de bewoners van de buitenplaatsen 's winters weer naar Amsterdam vertrokken en daar hun koopmanswoningen betrokken, waren de dagloners dan veelal zonder werk en heerste er in het dorp armoede. Om dit probleem op te lossen gingen de vrouwen er toe over in de zomer de was te doen voor de bewoners van de landgoederen om zodoende wat spaargeld te vormen voor de winter. Omdat dit wassen dikwijls meer opleverde dan het werken in de tuinen van de buitenplaatsen, gingen ook de mannen aan de was en zo ontstonden dan de eerste handwasserijen.

Behalve voor de wasserijen werd het vaartwater ook gebruikt als drinkwater en dit bracht dan ook wel de nodige moeilijkheden, want het vuile waswater loosde men in de vaart. Het was dan ook geen wonder dat er in 1833 cholera uitbrak en in 1848 gebeurde dit voor de tweede maal.

Aan deze besmettelijke ziekte stierven hele gezinnen en men dacht toen dat de oorzaak gelegen was in het feit dat men de kleren waste van choleralijders uit de hoofdstad.

Aan deze ellendige toestand kwam pas een einde toen de gemeente 's-Graveland er toe overging een eigen drinkwaterleiding te exploiteren.

Omstreeks 1900 werd alles nog met de hand gewassen. Het goed werd gekookt in grote potten en gestampt. Voor het erg vuile goed gebruikte men de boender. Het stampen was zwaar werk en werd door de mannen gedaan, terwijl de vrouwen het boenen deden; daarna moest het goed gespoeld worden. Hiervoor had men zogenaamde spoelhokken aan de vaartzijde. Deze spoelhokken stonden in open verbinding met het water van de vaart. De spoeler zat op de knieën voor het spoelhok en wanneer het de spoeler in de winter te koud werd, zette hij een bak met warm water naast zich om zo nu en dan zijn handen te warmen.

Het stampen gebeurde ook wel met behulp van paarden en honden die dan in een soort molen rondliepen.

Dikwijls deed men het paard een blinddoek voor om te voorkomen dat het dier weigerde steeds maar rond te lopen. Na het spoelen werd het wasgoed gebleekt. Omdat chloor toen nog onbekend was, werd het wasgoed op grasvelden uitgespreid. Om het bleekproces langer te laten duren werd het wasgoed met een lange houten schep nat gehouden. (Zie illustratie hiernaast).

Het drogen geschiedde in zogenaamde drooghokken, dit waren houten of stenen schuren met kleine raampjes en waarin het flink tochtte. De zolder was voorzien van een groot aantal kort naast elkaar getimmerde panlatten waar het goed overheen gehangen werd. In het midden van de schuur stond een grote potkachel. Wasgoed dat ook gestreken moest worden werd veelal uitbesteed bij thuiswerkers, die op deze wijze een extraatje verdienden. Men streek soms voor meerdere bedrijven. Er waren zelfs gezinnen die daarin een nieuw beroep vonden.

De ijzeren strijkbout werd thuis op de kachel of het fornuis warm gehouden.

Omstreeks 1795 waren er in 's-Graveland ruim 25 wasserijen, die veelal met adellijke steun van de bewoners der buitens in stand gehouden werden.

Een achturige werkdag kende men nog niet. Werktijden van 's morgens 6 tot 's avonds 10 waren geen uitzondering en kinderarbeid kwam eveneens veelvuldig voor. Toen dan ook in 1920 de achturige werktijd kwam, waren veel blekersbazen bevreesd dat dit onmogelijk was, maar ondanks dat ging de invoering van deze sociale verbetering toch zijn gang.

Later ging men er toe over zelf water op te pompen in vergaarbakken en met zand en grint werd het water dan onthard.

Rond 1925 verscheen de eerste auto met massieve banden. In 1926 had het bedrijf Jac. Reijmerink er reeds drie. Voorheen geschiedde het vervoer met paard en wagen. Het bedrijf beheerde zelf de paarden en de koetsier kon dan na zijn dagtaak ook nog eens de paarden op stal zetten.

Met de komst van de auto ging dat allemaal wat makkelijker.

Toen dan tenslotte de eerste stoommachine in bedrijf

kwam vond een hele omschakeling plaats in deze tak van industrie. Naast de ketel werd een opslagplaats gemaakt voor de kolen en de stoker had er voor te zorgen dat zijn ketel voldoende stoom kon leveren om alle machines draaiende te houden. Hij moest dan ook 's-morgens het eerste op het werk zijn en 's avonds was hij het laatste klaar, want de ketel moest weer klaar gemaakt worden voor de volgende dag.

het oudste bedrijf in het dorp is wel wasserij "Aan het Vlot". In hun bezit is bijvoorbeeld een contract met het Burgerweeshuis uit Amsterdam gedateerd met het jaartal 1761.

De naam "Aan het Vlot" heeft de volgende betekenis: Aan de overzijde van de vaart had men de bleekvelden en men stak de vaart over met behulp van een vlot om aldaar het wasgoed op de grasvelden uit te spreiden. In 1957 werd de eerste oliestookinrichting aangeschaft, waarna de andere fabrieken snel volgden. Nu zijn er in het dorp nog een achttal wasserijen over die hun klanten tot ver uit de omtrek hebben. Men ziet dus dat de technische ontwikkeling sanerend gewerkt heeft, ook in 's-Graveland.

DE BLEEKER.

*Wat pocht gy op uw zind'lykheid,
Die 't kleet der ziele vuil verslyt!*

B. Goedemans, 's-Graveland.

Met plezier geef ik gevolg aan de uitnodiging van de reactie om, ter gelegenheid van de "open dag" in 's-Graveland een artikelte te schrijven over de geschiedenis van het 's-Gravelandse landschap. Dit plezier schuilt niet alleen in het feit dat 's-Graveland een plezierig dorp is met een boeiende geschiedenis, die al in vele schrifturen is vastgelegd.

's-Graveland is n.l. ook nog een dorp met een vrij gaaf karakter, een karakter, dat geheel bepaald is door de activiteit van de mens, die hier in zijn strijd tegen de natuur, op een betrekkelijk klein gebied een grote variatie tot stand heeft kunnen brengen. Het is zinvol daarop in deze tijd van achteruitgang van diversiteit de aandacht te vestigen.

Het is een voordeel dat de geschiedenis van 's-Graveland niet zo erg ver teruggaat: er zijn vele bronnen waaruit wij ons een beeld kunnen vormen over de toestand van het land vóór de 17de eeuw.

In het begin van de 19de eeuw heeft van Ollefen in zijn "Stads en Dorpsbeschrijving over 's-Graveland" het volgende geschreven:

"Het zeer vermaaklijk Gooiland, roemt met reden op het aangenaam dorp, zo even genoemd, en het welk te meer bewondering verdient, daar niet langer dan eene eeuw geleden, nog niets van deszelfs fraais bestond; want men vindt het tendien tijde beschreven, als onlanden, vullingen (verlaten venen voegen eenigen daarbij, doch onze geëerde correspondent in deezen, zegt des-aangaande: immers schijnt men hier niet te weten, dat hier vóór den aanleg van 's-Graveland zulke venen geweest zijn) uitgedolvane en moerassige plaatsen, die meest niet anders dan biesen, hei en andere wilde ruigten voortbragten; deeze eigenschap vergelijkende bij de schoonheid waarmede het thans prijkt, versterkt ten bewijze wat de vruchten zijn van eene arbeidzaame verbeterende hand".

De dingen die men tijdens van Ollefen al niet meer wist zijn ook nu nog bij velen onbekend en daarom heeft het zin hier het e.e.a. over de achtergrond van het landschap van 's-Graveland, volgens de Tegenwoordige Staat der Vereenigde Nederlanden (1750) "het nieuwste

netste en vermaaklijkste Dorp van geheel Gooiland" te vertellen. 1)

Toestand voor 1625

Op de oudste enigszins gedetailleerde kaart van Gooiland, de z.g. Ronde Kaart, die uit ongeveer 1525 dateert komt 's-Graveland uiteraard niet voor. De kaart geeft echter wel enkele duidelijke aanwijzingen over de aard van het landschap en dit zijn in de eerste plaats de aangegeven verveningen, die in de vorm van turfhopen of veenwallen op allerlei plaatsen voorkomen. En wel in de omgeving van Hilversum (de Emmastraat heette vroeger Veenstraat), Blaricum, Eemnes, Lage Vuurse en Hollandse Rading.

In vele Middeleeuwse documenten is er sprake van verveningen in het Gooi. Men leze er slechts de Middeleeuwse Rechtbronnen van het Gooi op na. 2)

Daarbij valt dan op dat er steeds sprake is van het exploiteren van hoge venen; venen, die op het land zijn ontstaan. In deze venen "delft" "graaft" men veen. Er is dus geen sprake van het baggeren van veen, vroeger ook "slagturven" of "moeren" genoemd. Omdat de laatste vorm van turfwinning het aanzien heeft gegeven aan het Vechtplassenlandschap is de kennis over de oudere vorm van turfwinning wat op de achtergrond geraakt, hoewel deze voor het ontstaan van het landschap van onze omgeving bijzonder belangrijk is geweest. De hogere zandgronden van het Gooi en 's-Graveland moet daar ook bij worden gerekend zijn oorspronkelijk bedekt geweest met hoogvenen aan de randen en met lichte bossen op de drogere gronden, die bij de toename van de primitieve landbouw snel verdwenen zullen zijn door de schapenteelt, brandcultuur en brandstofbehoefte. De toenemende schapenteelt betekende toeneming van het heide-oppervlak. Afgezien van de hoogvenen, waar ook heide kan voorkomen, zijn de Gooise heidevelden ontstaan door invloed van de menselijke bedrijvigheid en vooral de schapenteelt. De schapen houden de verjonging van de bossen tegen en daarbij kon de heide zich ongelimiteerd uitbreiden. De schapen waren, behalve voor de wol, bijzonder belangrijk voor de mestproductie. De mest werd in de oude schaapskooien opgevangen op heideplaggen, die weer gebruikt-

werden voor de teelt van de gewassen, hier op de en-
gen, de bouwlandcomplexen in de buurt van de dorpen.
Op de Ronde Kaart komt slechts één bos van enige uit-
gebreidheid voor+ Het Gooierbos, een bos van ongeveer
300 morgen in de zuidoosthoek van het Gooi. In bos-
brieven, gepubliceerd in Enklaar 2) worden talrijke
regels gegeven voor het beheer van dit bos, hetgeen
niet heeft kunnen verhinderen dat omstreeks 1600 het
bos geheel verdwenen was.

De enige brandstof die beschikbaar bleef was de turf,
die dan ook op vele plaatsen werd gewonnen. Ook op 't
gebied van 's-Graveland.

De turfwinning was ook al vroeg aan regels onderwor-
pen. Het was uiteraard belangrijk om bouw- en weiland
te krijgen en dit was mogelijk als de hoogvenen "toebe-
reid" werden tot hooi- en zaailand. Een andere term
die hiervoor werd gebruikt was het "vullen". De bo-
venste laag veen, die niet geschikt was voor turf werd
bewaard: het veen mocht niet helemaal afgegraven wor-
den als de laag niet al te dik was en dan kon daarna
het land met "messie of andere specie" worden toege-
maakt of gevuld. Dit waren dan de "vullinglanden".
Deze benaming komt men in oude dokumenten veelvuldig
tegen.

De Kerkelanden komen op oude kaarten voor als vulling-
landen, evenals het gebied van de Hilversumse Meent.
Daartussen ligt het blok 's-Graveland, waarvan al in
de concessieaanvraag wordt vermeld dat er "vullingen"
lagen.

Als we dit geheel zo overzien blijkt het landschap dus
een oud, gedeeltelijk geëxploiteerd hoogveenlandschap
aan de westrand van het Gooi te zijn, een exploitatie
onder de gebruiksrechten van de oude Gooiers. Het zal
een beeld geweest zijn zoals dit ook in andere hoogveen-
gebieden van ons land voorkwam. Daar gaat dan na 1600
veel gebeuren.

Omstreeks 1600 zien we dat door de toegenomen rijkdom
van ondernemers ook in onze omgeving, pogingen worden
ondernomen om grotere stukken land te ontginnen of in
te polderen. Voor men in 's-Graveland begon was er al
een aanvraag ingediend om een "blok" in het zuidelijk
deel van het Gooi te ontginnen. Deze was ingediend

door Emmanuel van Portugal, doch deze werd afgewezen o.a. door toedoen van Pieter Cornelisz. Hooft, toen al baljuw van Gooiland. Deze heeft toen wel in deze buurt rondgekeken en blijkbaar zoveel lust in zo'n onderneming gekregen, dat hij opduikt als medebelangstellende toen de Amsterdammers in 1625 hun verzoek om octrooi indienden, hoewel hij niet als één van de concessionarissen wordt genoemd. Dit kon blijkbaar in verband met zijn positie niet.

Toestand na 1625

Elders in dit nummer wordt een overzicht gegeven van de historische ontwikkeling van het project, om van de oude grafelijkheids- leter domeingronden een vruchtbaar landbouwgebied te maken. Dit betekent dat een veenachtig gebied moet worden ontsloten. En dit moet in de eerste plaats worden afgewaterd. Er was dus een goede waterverbinding nodig. Er werd een vaart gegraven naar de Vecht, ook al weer niet zonder moeilijkheden, omdat Naarden niet graag zag, dat men naar elders kon gaan zonder Naarden te passeren. Maar er kwam een vaart, die in 1638 klaar was. Er werden sloten gegraven, loodrecht op de vaart, die het van de hogere zandgronden komende water konden afvoeren. Er ontstaat een polder, zij het een enigszins merkwaardige polder. De ondernemers vragen voor het gebied het recht van Ambachtsheerlijkheid, een gebruikelijke bestuursvorm uit die dagen en in ons geval betekent dit dat het polderbestuur een groot aantal rechten krijgt, die niet direct met het beheer van een polder hebben te maken. Benoemingsrechten, allerlei heffingsrechten, waarvan hier en daar nu nog resten zijn aan te treffen. Men krijgt ook "Voorregten en Vrijdommen, als gemeenlijk bij den Aanleg van nieuwe landen en Bedijkingen werden vergund", die op een bepaald moment (1650) echter zouden vervallen, waarna men de normale lasten moet opbrengen. 3)

Een last waar men niet zo zwaar had getild waren de tienden, die, zoals reeds gezegd is, geheven werden door een tienheffer als erfenis van het oude Eltense bewind. En daarover ontwikkelde zich een langdurige strijd. De tiendhaer hield goed in de gaten hoever het met de ontginning stond en ontdekte dat in 1641 de

helft van het land al in bouwland was omgezet en hij ondernam in 1649 actie om zijn rechten erkend te krijgen. Maar dit viel niet mee: hij had machtige tegenstanders, die er niets voor voelden om aan een buitenstaander - zo zagen ze hem - tienden te gaan betalen. (20 koppen graan voor elke morgen land). Er werden juridische steekspelen gevoerd en er wordt getrainneerd. Pas in 1712 komt er een accoord tot stand waarbij de tienden worden afgekocht.

Ondertussen waren de werkzaamheden doorgegaan. De 's-Gravelandse Vaart werd druk gebruikt voor de afvoer van zand, dat in enorme hoeveelheden naar Holland en het Sticht werd uitgevoerd. De talrijke zanderijsloten en de grote verschillen in niveaus, die op vele plaatsen duidelijk zichtbaar zijn, herinneren daar nog aan. Het zand werd gebruikt bij nieuwe uitbreidingen in Amsterdam, maar ook voor aanleg van dijken en uiteraard ook voor verbeteren van de weilanden op veen.

De zandponden of schuiten kwamen, gevuld met "steiger-aarde" huisvuil en ander afval uit Amsterdam terug en dit werd gebruikt voor bemesting van het pure witte zand dat hier oorspronkelijk aanwezig was. Dit gebruik van huisvuil uit de steden is al vanaf de Middeleeuwen overal gebruikelijk. Alles wat maar enigszins gebruikt kon worden voor verbetering van het land werd dan ook aangevoerd en op vele plaatsen in 's-Graveland en omgeving zijn de sporen van de stedelijke samenleving nog te vinden in de vorm van oude pijpekoppen uit de gehele periode, zodat de merken ervan gebruikt kunnen worden voor datering van het materiaal. Maar ook resten van aardewerk, potten, majolica schaaltes, zalfpotjes etc. worden gevonden.

Dr. v. d. Sleen heeft naar aanleiding van op Boekesteijn gevonden oude kralen een bijzonder onderzoek uitgevoerd naar de herkomst daarvan. Het bleek afval te zijn van een kralenfabriek in Amsterdam, die kralen maakte voor de Oost-Indische Compagnie, die deze nodig had als ruilmiddel in allerlei gebieden. 4)

De landbouwgronden in 's-Graveland werden zo goed van kwaliteit dat Dr. v. Hengel in 1870 nog opmerkt dat 's-Graveland de enige plaats in het Gooi was,

waar, als men de vinger in de grond stak, deze er morsig uitkwam.

Het grootste deel van de landgoederen werd in de eerste tijd gebruikt voor de teelt van landbouwgewassen: in hoofdzaak granen, boekweit en enkele voedergewassen. Dit blijkt o.a. uit enkele bewaard gebleven veilingcondities van te koop aangeboden buitenplaatsen. Dan zien we ook, dat er op enkele plaatsen vinkebanen waren, waar vogels werden gevangen, vooral voor consumptie. En het moet een rijk vangstgebied zijn geweest, want in de trektijd ligt deze streek op de route van de Zuiderzee naar de kust. Tot in het eind van de vorige eeuw werden er jaarlijks duizenden spreuwen gevangen, die als lijsters op de Amsterdamse markt kwamen (v.Hengel).

Natuurlijk werd er vrij veel hout aangeplant. Er werden veel lanen met beuken en eiken aangeplant en bosjes met andere lichtere soorten hout. Echter nog geen sparren of dennen. De aanplant daarvan dateert in onze omgeving eigenlijk pas uit de 19de eeuw en het begin van de 20ste eeuw.

Er is een verhaal bekend van Cornelis Tromp, die van zijn buiten Trompenberg graag naar de Hoge Dreuvik, de huidige Trompenberg wandeld omdat hij vanaf dit hoge punt een onbelemmerd uitzicht over het gehele Gooi genoot. Alleen in de richting van 's-Graveland zag hij bossen. Het uitzichtspunt was ook kaal, zodat hij vergunning aanvraagde om een paar bomen te mogen planten, om in de schaduw te kunnen zitten.

Over de aanleg van het dorp zegt de Tegenwoordige Staat der Vereenigde Nederlanden het volgende (1750) "De Aanleg van 's-Graveland is zeer regelmatig, strekkende zich het grondgebied aan de zijde van Naarden, van den Hoek aan de Noordzijde genoegzaam in een rechte lijn tot aan de Hilversummer Vaart, langs een weg, die ter wederzijde beplant is met een dubbele rij van hooge en schoone eiken en andere boomen. Aan de Oostzijde van deelen weg beschouwt men niet anders dan schoone weilanden en heerlijke Lustplaatsen en aan den anderen kant is de Dorpsbuurt, waarvan de Erven der Woningen strekken tot aan de 's-Gravelandsche Vaart".

"Sedert (1634) is het een vermaaklijk Oord geworden,

waarin men, in een kort begrip, zeer aangename Gezigten ontmoet van lommerrijk Gebcomte, vruchtbaare Zaai- en Weilanden, Heiden, Water en Veengronden".

Voor het Gooi vormde het aanzicht van het dorp blijkbaar een grote uitzondering.

Liep oorspronkelijk de Oostgrens van de buitenplaatsen tot aan de Scheiwal, die de grens met Hilversum vormt, later werd er nog een stuk bij getrokken: het Naarderveld ten noorden van de Leeuwenlaan en het Trompenveld, ten zuiden daarvan en enkele plaatsen strekten zich nog veel verder naar het oosten uit. De naam Spanderswoud van het Hilversumse bos herinnert nog aan de 's-Gravelandse buitenplaats.

De Corverslaan werd pas omstreeks 1800 aangelegd en wel door de heren Straalman (bewoner van Trompenburg) en Corver Hooft (bewoner van Gooilust). Volgens van Ollefen 5) lag deze weg op de "bebouwde heide". Dit moet dan de Schuttersheide, met aansluitend het huidige Corversbos zijn geweest, waar blijkens een kaart uit 1845 nogal wat bouwland lag.

Daar werd, evenals op een groot deel van het 's-Gravelandse bouwland, boekweit verbouwd, een gewas dat nu geheel verdwenen is, al trachten enkele liefhebbers de teelt te laten herleven (Blaricum). Vroeger was boekweit, gezien de geringe eisen, die het gewas aan de grond stelde, een belangrijk gewas, niet alleen door het gebruik van boekweitgrutten en -koeken maar de plant leverde ook veel nectar en daar profiteerden de bijen dan weer van.

Er waren enorm veel bijen in het Gooi gehouden. Na de bloei van de vruchtbomen in landstroken ten zuiden van het Gooi werden veel bijenkorven naar het Gooi gebracht, waar de boekweit en daarna de struikheide zorgden voor bijenvoedsel. In 's-Graveland bevonden zich tussen 1670 en 1738 in totaal 7 bijenschansen waar honderden korven werden geplaatst. Men bedenke dat in vroeger eeuwen bijenwas en honing belangrijke producten waren. De Vrankrijker vermeldt 3) de volgende bijenschansen in 's-Graveland, genoemd in de afrekening van het bijengeld. 1. Op de plaats van den heer Swaen; 2. Op de plaats van de weduwe Bicker; 3. Bij den heer van Ankeveen (Sperwershof); 4. Op Stofbergen (Hilverbeek); 5. Op de plaats van de heer Roeters (Trompen-

burg); 6.Op de plaats van de juffrouwen Hooft; 7.Bij den heer van Assendelft.

Toen in de 18e eeuw de oude hofsteden (Brambergen en Stofbergen behoorden tot de eerst gebouwde boerderijen in 's-Graveland) langzamerhand plaats maakten voor de zomerverblijven van de landgoedbezitters, zien we dat er meer aandacht wordt besteed aan de parkaanleg. Bij enkele zijn nog duidelijk de sporen van een Franse parkaanleg te zien, waarbij lanen onderbroken werden door vijvers of een weiland. In de 18e eeuw komen er Engelse invloeden: dan plant men geïsoleerde groepen bomen of heesters bij elkaar. En dan worden er ook slingerpaden aangelegd.

Achter de landgoederen strekt zich tot in het eind van de vorige eeuw de heide uit. De wegen worden zoals reeds vermeld, aan de rand met loofbomen beplant. De dennen en sparrenaanplantingen zijn recente ontwikkelingen. Een enkele landgoedeigenaar begon daar in de vorige eeuw mee: de meeste echter dateren uit deze eeuw. Toen in de vorige eeuw de betekenis van de schapenteelt afnam en er meer belangstelling kwam voor de bosbouw zijn grote heideoppervlakten beplant met coniferen en dit is in deze eeuw doorgegaan. En daaraan hebben we de eigenlijk heel armzalige bossen te danken, dennen- of sparrebossen met heel weinig ondergroei, waarin de stormen van het afgelopen halfjaar zo enorm hebben huisgehouden.

Zoals op vele andere plaatsen hebben de landgoedbezitters ook hier geëxperimenteerd met bomen en planten. Er zijn talrijke soorten ingevoerd. Er zijn gedurende de laatste 150 jaar vele rhodedendronsoorten aangeplant. We zien mooie ceders, grote Liriodendron (Amerikaanse tulpenboom). Vooral op Gooilust is een grote variatie aan allerlei soorten bomen, struiken en planten aan te treffen.

Zandgraverijen en vervoer.

Terloops is reeds iets over dit bedrijf gezegd: het heeft zin er op te wijzen hoe dit bedrijf niet alleen het aanzien van 's-Graveland heeft bepaald, maar ook ook van een deel van wat we nu het Spanderswoud noemen waar nog talrijke sloten en vijvers aan dit bedrijf zijn

te danken. Hetzelfde geldt trouwens voor de omgeving van Naarden en Bussum waar eveneens enorme hoeveelheden zand zijn afgegraven om vooral naar Amsterdam te worden vervoerd. 's-Graveland heeft daar ook weer moeilijkheden mee gehad, vooral met Naarden dat niet graag zag dat er aan zijn positie werd getornd. Het zand uit de omgeving van 's-Graveland en later ook Hilversum was n.l. wat grover, scherper dan het Naardense en men gaf daar in vele gevallen de voorkeur aan. Nadat de moeilijkheden met de Fransen na 1678 achter de rug waren werd de herbouw van Naarden's vesting begonnen, waarbij een vrij schootsveld nodig was. Aangezien er nogal wat heuveltjes lagen moesten er grote hoeveelheden zand weggegraven worden. Het moest in een vrij snel tempo gebeuren en men heeft de graverij in 's-Graveland zelfs een tijdje stopgezet omdat de landsverdediging voorrang had. Ten zuiden van Naarden is het tuindersgebied ontstaan na de zandgraverij, waarbij men de geëgaliseerde terreinen weer "toebereid" heeft.

In 1650 is de Gooise Vaart gegraven: "in ghemene buurwerken" tot aan de Scheiwal. Later is deze doorgetrokken tot aan de Havenstraat, want zand had men steeds nodig.

Een actieve figuur uit de 18e eeuw was Jan Perk en zijn zoon, ook een Jan. Hij vestigde zich aan de Berensteinse weg, was havenmeester, vrachtschipper, agent van domeinen, die van alles te zeggen had over de plaatsen waar zand werd gegraven, over de plaats waar de aangevoerde mest - en dit was voor het mestarme Hilversum erg belangrijk - moest worden gedeponeerd.

Met Gerrit Ham had Jan Perk de vrachtschipperij op Utrecht en Amsterdam en dit liep allemaal blijkbaar heel goed. De lakenweverijen (sinds 1685 ook in 's-Graveland) breidden zich uit, evenals de blekerijen en wasserijen, terwijl ook het personenvervoer steeds belangrijker werd.

Van Ollefen vermeldt in zijn Ned.Stad-en Dorp-beschrijving over 's-Graveland: "Van 's-Graveland vaaren geene andere schuiten als alle dagen één, behalve Saterdag, op Amsteldam: zondags vaaren er des zomers

drie, en's winters twee derwaarts: dagelijks behalven zondags, komt een schuit van Amsteldam terug. Alle vrijdagen vaart van 's-Graveland een schuit op Utrecht, die des saturdays terug komt." Dit is tegen het einde van de 18e eeuw geschreven en het valt op, dat men zulke goede verbindingen heeft op zondag.

Dit valt wel op: we hebben immers de 18e en 19e eeuw leren kennen als een periode waarin zondagsheiliging bij allerlei "Placcaten op de Sabbath" duidelijk voorgeschreven was. Er werd wel dispensatie verleend voor het binnenhalen van de oogst als er slecht weer dreigde en blijkbaar ook voor andere economische noodzaken als het laten varen van schuiten op zondag.

Perk heeft ook nog een poging gedaan om 's-Graveland een vaartverbinding met Laren te geven. De resten daarvan zijn nog terug te vinden in de kwalijk riekende sloot die vanaf het Luie Gat tot aan de ingang van de Hilversumse Meent loopt. Verder is men niet gekomen: men liep vast in het zand.

In 1876 komt Dr. Mol 6) nog eens op die vaart terug. Hij: "hoopt dat de verdeling van de erfenis der Graven van Beijeren den Hilversumschen Boer verheffe uit zijn armoede, dat het kaneel (via Ankeveensche Vaart en Luie Gat) gegraven worde en over de prachtige Groest in gemeenschap trede met het kanaal vanuit de Gooische Vaart".

Er blijkt geen grote kennis over de gesteldheid van de bodem als we dit lezen, er blijkt echter wel dat grote betekenis wordt gehecht aan in de moderne tijd vaak onderschatte waterwegen als kleine vaartjes. Het is jammer dat men zo weinig weet over de waterstaatkundige toestand van een streek of zelfs een dorp. Men vraagt zich niet zo gauw af waarom het waterpeil aan de ene kant van een sluisje zoveel hoger is dan aan de andere kant of waartoe een duikertje op een min of meer onverwachte plaats dient. Het gehele beheer van een polder onttrekt zich aan de ogen van het publiek en het zou zeker de moeite waard zijn als daar meer de aandacht op werd gevestigd, omdat uit dit al zo oude beheer blijkt hoe labiel een landschap is. Men is te gauw geneigd om de schijnbare stabiliteit van een landschap als gegeven of vanzelfsprekend te aanvaarden.

Uit de grote lijnen, die in dit artikel worden behandeld, blijkt al hoe schijnbaar onbetekenende factoren van invloed zijn op het landschap; de ruimte laat niet toe om te wijzen op de invloed van b.v. polderbeheer op het uiterlijk van een dorp, van een streek, ja eigenlijk van het gehele Westen van ons land, en dit is eigenlijk een heel vreemd land met een soort verborgen regulatie, die zich vrijwel geheel aan de meeste bewoners onttrekt.

's-Graveland in 1870

In het veel te weinig bekende boek van Dr. J. v. Hengel "Geneeskundige Beschrijving van Gooiland" (1878) vermeldt de schrijver ook een aantal bijzonderheden over 's-Graveland 7) "'s-Graveland is een schoone streek met zeer veel bleekerijen en uitgestrekte buitenplaatsen, wier vermogende eigenaars de armoede der behoeftigen lenigen, dat 's-Graveland geen armoe heeft".

Het heeft in 1870 1273 inwoners. Hilversum is het grootste en volksrijkste dorp (6600 inwoners) maar ook de armste gemeente van het Gooi.

Als arts heeft hij belangstelling voor de hygiëne en daar is in 's-Graveland nogal het e.e.a. over op te merken. Het water van de Vaart is nogal vuil. Hij berekent, dat op een inhoud van 220000 m³ water van de Vaart, per dag daaraan 7 delen per millioen excreten worden toegevoegd. Er zijn wel 3 openbare putten met 2 pompen en er worden wel enkele filtreermachines gebruikt maar de grote meerderheid van de bevolking gebruikt echter Vaartwater.

Als er cholera in Amsterdam heerst komt met het vuile wasgoed deze ziekte ook naar 's-Graveland. De verontreiniging van de Vaart is dus beslist niet iets van de laatste jaren.

Het water werd wel eens ondrinkbaar en dit is b.v. het geval in 1870 als bij hoge vloed het Zuiderzeewater via Naarden en Muiden tot aan 's-Graveland het water brak maakt. Hij vindt het opmerkelijk dat dit brakke water niet verder dan de Smidsbrug komt.

{ Bij de gewassen die worden geteelt neemt boekweit nog
{ altijd een grote plaats in. Daarnaas: rogge, haver,

erwten en aardappelen en als voedergewassen knollen, serradella of Portugeese vogelpoot, en spurrie. De meststoffen die worden gebruikt zijn: paarden-, koeien-, varkens en schapenmest en sekreetbeer.

Sinds 1860, schrijft van Hengel gebruiken de boeren ook kaarden, manen of moerasaloe voor bemesting. Dit is wat tegenwoordig meer bekend is als krabbescheer, die tot enige tientallen jaren bij karrevrachten uit de polders werd gehaald.

Er worden dan nog veel bijen gehouden. Voor het gehele Gooi schat van Hengel het aantal op 3-4000 stokken. De honingprijs is f 0,46 per kg, de opbrengst is 17/kg korf. Dit grote aantal bijenkorven wijst nog op een uit gebreide boekweitteelt en op een groot oppervlak heide. Daar wijst schrijver enige malen op. Over de heide achter 's-Graveland schrijft hij: "de heide, die verderop ligt, zal de heide moeten blijven zolang de eigenzinnigheid der Erfgooiers haar om de schapen wille zal willen behouden.

Enfin, de schapen zijn verdwenen en zoals al vermeld is, verdwijnt dan ook de heide. Nu zouden we graag weer een grote heide in de buurt willen zien.

's-Graveland nu.

Uit het voorgaande is naar ik hoop, voldoende duidelijk geworden hoe volkomen het aanzien van 's-Graveland bepaald is door de menselijke activiteit, die hier voor een grote diversiteit heeft gezorgd op een blok "Onlanden, Vullingen en Verlaatene Veenen". Dank zij die oude ontginningsactiviteit zal het bewaard kunnen blijven en niet als de aangrenzende "vullingen" van de Kerkelanden behoeven te bezwijken onder hoge flatbouw.

Het is nog een vrij gaaf dorp waar overal het verleden herkend kan worden. Niet alleen in de buitenplaatsen, die voor het grootste deel onder de hoede van Natuurmonumenten zijn gekomen en daardoor toegankelijk voor het publiek, maar ook herkent men het verleden aan de Vaartzijde, waar nog vele aardige oude huizen staan, die voor een deel goed gerestaureerd zijn.

Er varen weinig schuiten meer door de Vaart: het is ook geen genoegen met alle vervuiling waar we steeds met onze neus en ogen op gedrukt worden.

Laten wij hopen dat men zich steeds meer bewust wordt dat dit eenvoudig niet kan in de omgeving waar we ons het meest ophouden. Dit geldt dan voor de inwoners van dit dorp voor wie dit artikel is geschreven maar het is uiteraard algemeen geldig.

Tenslotte wil ik er de nadruk op leggen, dat als er sprake is van het fraaie natuurschoon in 's-Graveland dit dan wel is te danken aan de cultuur van de mens, maar daar cultuur een expressie is van de menselijke natuur zijn beide begrippen moeilijk te scheiden. De tendens daartoe bestaat wel. Godfried Bomans heeft eens gezegd dat hij iets had tegen mensen, die zich natuurliefhebbers noemen, omdat deze zich door zich zo te noemen, buiten hun onderwerp, de natuur, stellen.

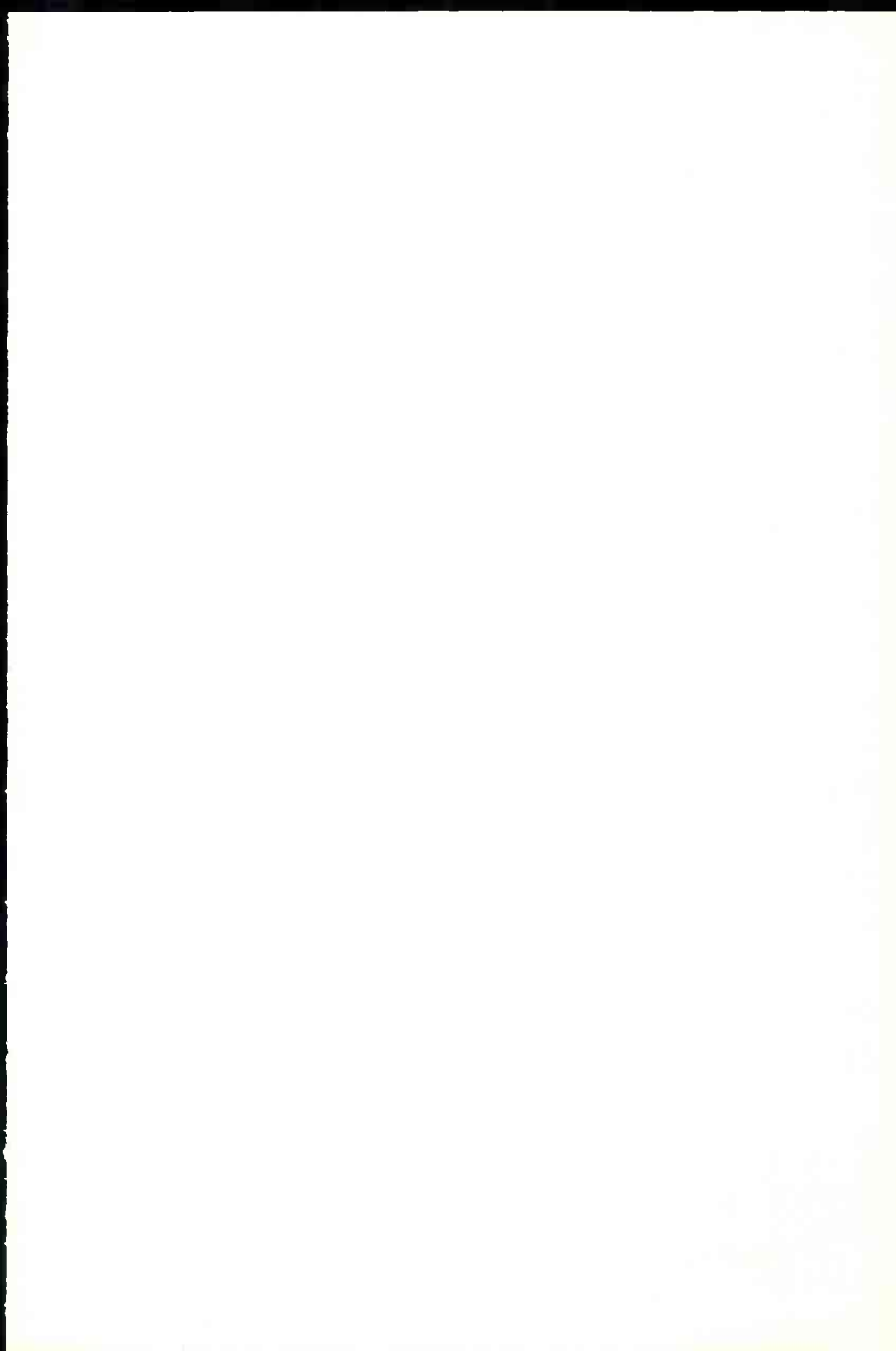
In een land als Nederland, en zoals we gezien hebben, dichterbij in 's-Graveland moet men zich vooral bewust zijn hoe natuur en cultuur in elkaar grijpen en daarom is het zinvol de gehele ontwikkeling van een klein gebied historisch te volgen.

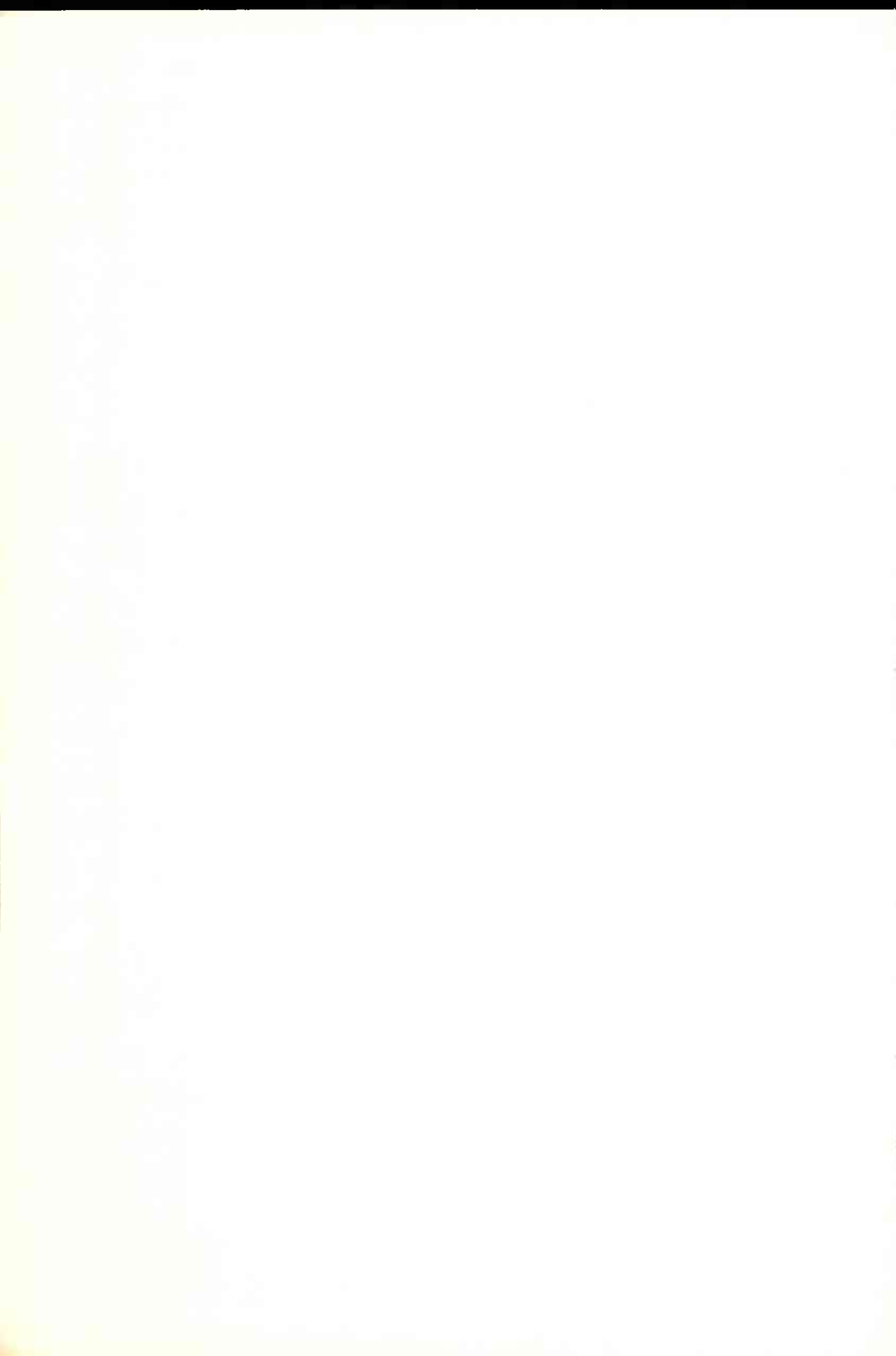
J.Daams - Kortenhoef

Literatuur

- 1) Tegenwoordige Staat van Holland, deel 18, -118-1750
- 2) Dr.D.Th.Enklaar. Middeleeuwsche Rechtsbronnen van Stad en Lande van Gooiland 1932
- 3) Dr.A.C.J.de Vrankrijker. Naerdinclant, Gooische Studies over Koptienden, Boekweit en Bijen, kerken en kloosters, weversheiligen. 1947
- 4) Dr.W.G.N.v.d.Sleen. A.Handboek en Beads, pag.108, Publication of the "Journées internationales du Verre". Uitg.Musée du Verre, Luik, 1967
- 5) L.v.Ollefen. De Nederlandsche Stad- en Dorp-Beschrijver. 1793-1805
- 6) J.J.G.Mol.Hilversum en de Prompenberg als een Herstellingsoord uit een medisch-hygiënisch-sociaal oogpunt beschouwd. 1876
- 7) Dr.J.F.v.Hengel. Geneeskundige beschrijving van Gooiland. 1878.

- o -

Redactie-secr.: Drs B.G.J.Elias, Elpermeer 204 - A'dam
J.V.M.Out, Raadhuislaan 87 - Eemnes

Dagelijks bestuur v.d. Stichting "Tussen Vecht en Eem"

Voorzitter: O.L.van der Aa, Amsterdam

Secretaris: Dr W.R.Wybrands Marcussen

Roosevelttlaan 191 A'dam - tel.020-446458
Kl.Sierksma - D.G.Krijnen

Penningm. : L.F.Steinhouzer, Postbus 60 Laren.

Bankrekening (ten name v.d.Stichting)

AMRO Bank Hilversum

postgironummer van de bank 32750

Minimumbijdrage voor begunstigers f 20.- per jaar

(incl.periodiek)